

Dokumentumok a magyarországi németek történetéhez 1944–1953 / Quellen zur Geschichte der Deutschen in Ungarn 1944–1953

Szerk.: Tóth Ágnes

Argumentum Kiadó, [Budapest], 2018. 1424 p. ISBN 978-963-446-805-9

A közelmúltban egy, a magyarországi német kisebbség II. világháború utáni hányattatott évtizedét ismertető, kétnyelvű forrásgyűjtemény látott napvilágot az Argumentum Kiadó gondozásában. A tübingeni székhelyű Dunai Svábok Történeti és Földrajzi Intézete és a Magyar Tudományos Akadémia Társadalomtudományi Kutatóközpont Kisebbségkutató Intézete együttműködéseként egy terjedelmes, csaknem négyszáz dokumentumot közlő kiadvány született, amely a németiség történetét a háború utáni európai folyamatok kontextusába ágyazva bemutató közös projekt eredménye. Az együttműködést irányító Mathias Beer és Tóth Ágnes eredeti, eddig össze nem gyűjtött hazai forrásokat tettek hozzáférhetővé a témával foglalkozó szakemberek, illetve az érdeklődő nagyközönség számára. Ugyanakkor hangsúlyozott céljuk további kutatások ösztönzése és olyan, a kelet-közép-európai német kisebbség összehasonlító vizsgálatát végző munkák elősegítése, amelyek révén a magyarországi német népcsoport legújabb kori története tágabb összefüggésben, a nemzetközi eredmények figyelembevételével lesz továbbírható. E szándék támogatására, a nem magyar anyanyelvű kutatók munkájának megkönnyítésére az egyes tartalmi és magyarázó részek német fordításban is olvashatók, a dokumentumok megismerését pedig német nyelvű összefoglaló teszi lehetővé.

A hazai németiség 20. századi történetének feldolgozására vállalkozó művek bibliográfiája terjedelmes, az elmúlt évtizedekben helytörténeti jelentőségű tanulmányok, átfogó jellegű monográfiák, interjúkötetek, visszaemlékezések, dokumentumgyűjtemények sokasága jelent meg az elmúlt évtizedekben Magyarországon. A palettát a jelen kiadványt szerkesztő Tóth Ágnes munkássága számottevően gazdagította, hiszen e kutatási terület országosan elismert szaktekintélye egykor Bács-Kiskun megyei levéltárosként a sváb kitelepítések történetének feltárásával kezdte tudományos pályafutását, és több mint húsz éve publikál a témában. A német nemzetiség történetére vonatkozó források feltárására idehaza az 1960-as évektől nyílt lehetőség, a politikai környezet változásaitól függően. A két világháború közötti időszak és a kényszeremigráció eseményeire koncentráló, elsősorban politikatörténeti szemléletű kisebbségkutatás azonban csupán a rendszerváltozás után nyitott újabb megközelítési módok felé. A történészek a társadalom- és gazdaságtörténeti szempontok előtérbe

kerülésével az utóbbi években kezdték vizsgálni a németek kollektív megbélyegzésének megszüntetésére és társadalmi integrációjára vonatkozó kérdéseket, illetve fedeztek fel újabb „fehér foltokat”, például a visszaszököttel kapcsolatos történeteket.

A *Dokumentumok a magyarországi németek történetéhez* című kötet a legújabb tudományos kérdésfelvetések mentén mutatja be válogatott forrásait, amelyek 1944 és 1953 között, az utolsó háborús évtől a német kisebbség jogi rehabilitációjáig tartó időszakban keletkeztek. Ebben az évtizedben a vizsgált nemzetiség életében olyan mélyreható változások következtek be (jogfosztás, kisajátítás, kiutasítás, deportálás, telepítés), amelyek jelenig ható fordulópontnak vagy törésvonalnak tekinthetők. Ezek az események ugyanakkor Magyarország modern kori történelmének is sajátos színezetet adnak, amely által eltér más kelet-közép-európai államok történelmétől. A dokumentumválogatás a németiséget érintő országos szintű politikatörténeti vonulatok érzékeltetése mellett eddig kevésbé hangsúlyos szempontokra is figyelmet fordít. Szemlélteti a kollektív felelősségre vonás egyes fázisait, végrehajtásának területi eltéréseit, a végrehajtó szervezetek tevékenységét, eljárási módjaik területenként tapasztalható különbözőségét. Igyekszik képet adni a többségi társadalom és a német kisebbség egymáshoz való viszonyáról, konfliktusáról, a történéseknek az egyes emberi életre gyakorolt hatásáról. A kiadvány egyik újdonsága, hogy eddig feltáratlan forráscsoport bevonásával a történelmi keresztény egyházi felekezeteknek a sváb ügyben megnyilvánuló elvi állásfoglalásait, intézkedéseit, hozzáállását is megismerhetővé teszi.

A kötet összegyűjtött, válogatott dokumentumait előszó, szerkesztői bevezető és a korszakot elemző tanulmány előzi meg. A szerkesztői bevezető alapos kutatástörténeti áttekintést is nyújt, részletesen tárgyalja a kötet összeállításának szempontjait és kimerítő precizitással sorolja fel a szerkesztési munkálatok során követett elveket. Tóth Ágnes *Politikai hatalom – németek – többségi társadalom* című rendkívül adatgazdag tanulmánya elegáns, olvasmányos stílusban kalauzolja az olvasót a német kisebbség kálváriájának egyes állomásain keresztül, a jóvátételi közmunkára hurcolástól a jogfosztó, korlátozó intézkedések hatálytalanítását követő, felemás módon megvalósított társadalmi integrációig. A bevezető részeket azok német nyelvű változatai kísérik. Az időrendbe állított források közlésénél egyedi szerkesztési megoldással találkozhatunk. Az egyes dokumentumok címét, a rá vonatkozó adatokat (a keletkezés helye, ideje, az irat paleográfiai jellemzői, pontos forrásmegjelölés) és az irat tartalmának rövid összefoglalását pontokba szedve olvashatjuk, ezt követi a fentiek német fordítása, és csak ezután következik maga a forrás. A teljes dokumentumszövegek németre átültetése az összeállítókat további szakmai és megnövekedő terjedelemből adódó anyagi természetű kihívások elé állították volna, ezért döntöttek a tartalmi kivonat mellett, amelyek többoldalas források esetén magyarul is kifejezetten jó szolgálatot tesznek. A iratokhoz kapcsolódó jegyzetek elkészítése, a függelék összeállítása példaértékű alapossággal történt.

A forrásgyűjtés hatalmas, több éven át tartó folyamata során a kiadvány szerkesztője és munkatársai számos levéltár a témára vonatkozó iratanyagainak feltárását végezték el. A Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára kormányzati és pártirattai mellett kilenc megyei és városi levéltár, számos egyházi archívum, az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára és a Politikatörténeti Intézet Levéltárának vonatkozó irategyűjtései jelentették a kutatók bázisanyagát. A területi levéltárak részvétele a projektben értelemszerűen aszerint alakult, hogy az egyes megyékben a vizsgált időszakban mekkora létszámú német kisebbség élt. A felekezeti viszonyulások megjelenítéséhez az országos, illetve a területileg releváns római katolikus, református és evangélikus levéltárak dokumentumait használták fel. Az említett közgyűjtemények iratanyagai mellett a kötet készítői az MTA Kézirattárának és a KSH Könyvtárának adatait, valamint sajtóforrásokat is segítségül hívtak, illetve egyes helytörténeti és magángyűjtemények kincseit is felkutatták. A kiadványban szereplő országos jellegű dokumentumok között megtalálhatók a német kisebbséget érintő közismertebb jogszabályok, különféle miniszteri rendeletek, kormányzati szereplők levelei, állásfoglalásai, a Szövetséges Ellenőrző Bizottsággal, az Egyesült Államok és az NDK képviselőivel folytatott tárgyalások emlékei, memorandumok, statisztikák, egyházi vezető személyiségek tiltakozó feliratai, a belügyminisztériumi Népgondozó Osztály számos iratanyaga is. Az 1944 és 1953 közötti történéseket azonban a lokális közigazgatás különböző szintjein keletkezett, vidéki eseményeket bemutató források tudják igazán közel hozni az olvasóhoz. Az összegyűjtött jelentések, utasítások, feljegyzések, kérelmek-panaszok mélységeiben képesek láttatni e korszakot, minden sajátosságával, bűnével és szenvedésével együtt, és esetenként megrázó módon ábrázolják egy társadalmi csoport, nyelvi-kulturális közösség sebezhetőségét, létének törekénységét a 20. század közepén, Magyarországon.

Tánczos-Szabó Ágota